

БАЊЕ У ПОДГОРИНИ КОПАОНИКА

Дубоки раседи и вулканске стене, основа су појављивања термоминералних вода на Копаонику и у његовој подгорини. Ову планину је први 1856. године почео систематски истраживати лекар и природњак Јосиф Панчић (1814-1888). У књизи Копаоник и његово подгорје, коју је објавио 1869. године, записао је и следеће: „Допустите ми, да се овом приликом послужим том лепом особином човечјег духа и да Вас поведем у један прекрасан крај од Србије, у коме сам често и радо бравио, да му проучим природу, у коме сам сваки пут находио штогод ново да видим или чему да се дивим, који нисам никад остављао, а да не бих пожелело, да се још једном тамо наврнем, а то је Копаоник и његово подгорје.“

Копаоник се налази између изворишних делова Лаба, Топлице и Расине, на истоку, Ибра и Ситнице, на западу, Ситнице и Лаба, на југу и Јошанице на северу. Од северозапада на југоисток је издужен 83 km, док му је највећа ширина 63 km. Површина Копаоника је 2.758 km². Године 1981. највиши део Копаоника проглашен је националним парком чија је површина 11.810 хектара.

Потенцијал геотермалне енергије (топле воде) Копаоника је огроман. Условљен је неохлађеном гранитоидном интрузијом. Геотермална налазишта су двојака. Прва су у топлим и сувим стенама, а друга у порозним стенама. У подгорини Копаоника постоје следеће бање: Јошаничка, Луковска, Куршумлијска и Пролом.

Термоминерални извори наведених бања добро су проучени, од давнина познати, али још увек недовољно искоришћени. Извори топле воде основа су развоја бањских места, али је њихово коришћење једнострано. Сем употребе у терапијске сврхе, ретки су примери коришћења термалне воде за друге потребе. Интегралним развојем туризма, и пратећих делатности, на Копаонику и у бањама његове подгорине, може се вишеструко утицати на општи привредни и друштвени развој централног дела Србије.

Јошаничка Бања

Јошаничка Бања се налази у долини Јошаничке реке, десне притоке Ибра, 10 km узводније од Биљановца. Лако је приступачна из долине Ибра, где постоје пут и пруга Краљево – Рашка – Приштина. За Јошаничку Бању, пут се одваја код Биљановца. Од железничке станице Јошаничка Бања, бањски комплекс је удаљен 11 km. Интересантан је по томе што овде никада нема снежног покривача, јер топла изворска вода и водена пара, која зими обавија клисурасту долину, не допуштају снежним пахуљама да падну на тло.

Лековиту вода се у виду неколико извора јавља на надморској висини од 570 m. Први су је користили Турци у XIV веку из хигијенских и здравствених разлога. Прво купатило изграђено је у XVIII веку. Ново купатило, које је и данас у употреби, постоји од 1935. године. Бања је у законом заштићеном резервату (Бањски борјак) у оквиру Националног парка Копаоник. Без обзира развој туризма на Копаонику, Јошаничка Бања није напредовала у складу са могућностима, нарочито не у смислу валоризације хипертермалне воде, која готово неискоришћена одлази у реку Јошаницу.

Извори Јошаничке Бање, чију је температуру од 78°C, први утврдио барон Хердер 1834. године и сврстао у најтоплије у Европи појављују се на у виду разбијеног изворишта у бањи и 2 km низводно. Укупна издашност је 38 l/s, а температура 22-78,5°C. Постоји и истицање термалне воде директно у речни ток, што је тешко измерити. Главни бањски извор је на левој обали Јошаничке реке. Издашност му је 7 l/s, а температура воде 78,5°C. Он је каптиран за потребе купатила, као и за загревање неких бањских објеката.

Испитивањима је утврђено да је вода Јошаничке Бање благе алкалне реакције, укупне тврдоће 4,17 немачких степени. У гасном саставом доминира азот. Укупна минерализација је 0,32 g/l. Високом температуром воде у Србији заостаје само за Врањском Бањом. Вода садржи радон, уран, радијум, волфрам, молибден и ванадијум. За терапију су значајни магнезијум, калијум, литијум, рубидијум, цезијум, баријум, бакар, стронцијум, фосфор и манган. Вода Јошаничке Бање припада шумадијском типу. По начину постанка је јувенилна.

Поред природних извора овде је постављено више хидрогеолошких бушотина. У једној бушотини дубокој 600 m, појавила се вода температуре 54°C. У бушотини без самоизлива, измерена је температура стене од 82°C.

У терапијске сврхе вода Јошаничке Бање се користи купањем за лечење различитих врста реуматизма, последица повреда костију, лумбага, ишијаса, неуралгија, обољења мишића, отока, екцема и гинеколошких поремећаја. У току летње сезоне организује се појачана медицинска служба. За смештај посетилаца постоји хотел „Оаза“ са 50 лежаја, једно преноћиште са 7 лежаја и неколико приватних кућа са 60 лежаја. Хотел чија је изградња почела пре више од 30 година и данас је у скелама. Године 2007. у Јошаничкој Бањи су регистрована 443 туриста који су остварили 4.515 ноћења. Годину дана касније било је само 383 туриста и 3.887 њихових ноћења, а 2009. 432 туриста и 3.593 ноћења. Гости су најчешће из непосредне околине. Јошаничка Бања - западна капија, односно, зелена врата Националног парка Копаоник је недовољно позната и посећена.

На примеру Јошаничке Бање и Копаоника, више, боље и једноставније, него на другим местима у Србији, потребно је синхронизовано развијати бањски и планински туризам и вишеструко искористити изворе хипертермалне воде.

Луковска Бања

Луковска Бања се налази у долини Штавске реке која представља изворишни крак Луковске реке, чији је слив развијен на јужним падинама Копаоника, а која припада сливу Горње Топлице. Термоминерални извори и бањски објекти се налазе у долиномском проширењу насталом тектонским спуштањем терена. Назив је добила по селу Луково, од којег је удаљена 1 km. Састоји се из две предеоне целине које се називају Горња Бања и Доња Бања. Од Куршумлије, Луковска Бања је удаљена 36 km, од туристичког центра на Равном Копаонику 55 km, Крушевца 100 km, Ниша 101 km и Београда 297 km.

Надморска висина бање је 700 m, те је по томе највиша у Србији. То значи да је реч и о климатском месту добро очуване природе. Више од 59% сеоског простора је под шумама, 31% под ливадама и пашњацима, 9% под воћњацима и ораницама. Пријатна клима, препознатива по свежем ваздуху, посебна је вредност Луковске Бање. Средња годишња температура ваздуха овде је 9°C. Најтоплији месец је јули са средњом вишегодишњом температуром ваздуха од 19°C. Најнижу средњу месечну температуру ваздуха има јануар и она износи – 1,3°C. Заклоњена од ветрова, Луковска Бања има дуге периоде тишина и 760 mm падавина годишње.

Сматра се да су изворе топле воде користили Римљани. Насеље крај извора лековите воде постојало је за време српске средњовековне државе. Уређење бање почело је 1924. године. Тада је искрчен део шуме, у Горњој Бањи изграђени објекти за прихват посетилаца и отворене три кафане.

Прво купатило, са мушким и женским базеном, саграђено је 1948. године. Из 1952. године потиче зграда са 18 соба и 36 лежаја, али је срушена за време земљотреса 1980. године. Од тада датирају једна зграда, основна школа и кућа шумске секције. Две године касније прорадила је мала хидроелектрана. Амбуланта са апотеком почела је да ради 1968., ресторан „Копаоник“ 1971. а хотел „Копаоник“ 2000. године. Током 2008. изграђен је хотел „Јелак“, који означава напредак у пословању и посећености бање. У приватним домаћинствима има око 100 лежаја за потребе гостију.

Луковска Бања има шест купатила. У Горњој Бањи постоје два купатила са термоминералном водом и блатно купатило. У Доњој Бањи се налазе купатило са базенима за мушкарце и жене, блатно купатило и хигијенско купатило. Медицински комплекс може прихватити до 500 пацијената дневно.

Туристи и ноћења у Луковској Бањи

Година	Туристи	Ноћења
2000.	2.336	14.437
2001.	2.541	16.980
2002.	3.374	23.362
2003.	4.408	30.354
2004.	3.341	28.418
2005.	4.592	35.259
2006.	3.976	31.814
2007.	3.980	31.909
2008.	5.273	37.992

За Луковску Бању је карактеристичан велики број природних извора и хидрогеолошких бушотина. Извори се појављују у виду разбијеног изворишта на дужини од 400 m, са обе стране Штавске реке. Пре истражних бушења постојало је 13 извора (по неким подацима 30), температуре воде 24-56°C. Мерења су показала да је укупна издашност извора у Горњој Бањи 11 l/s, а у Доњој Бањи 60 l/s. У средствима

туристичке пропаганде Луковске Бање се истиче да природних извора и бушотина има 37 и да им је издашност 100 l/s, а температура 35 до 69,5°C. Постављене бушотине дубоке су 100, 150, 204, 401 и 870 m. Извесна количина топле воде користи се за загревање станова.

У балнеолошке сврхе користи се вода температуре 47 до 56°C, благо киселе реакције, тврдоће 22 до 37 немачких степени и укупне минерализације од 1,559 до 1,748 g/l. Лековите компоненте бањске воде, која се користи купањем, су калијум, литијум, рубидијум, цезијум, стронцијум, кобалт и фосфор.

Термоминерална вода Луковске Бање и пелоид, користе се за лечење реуматских обољења, гинеколошких обољења и кожних болести. Вода извора земноалкалне воде у Доњој Бањи користи се пијењем и доприноси побољшању стања код горушице, чира на желуцу и болести бубрега.

Смештајни капацитети Луковске Бање протеклих година коришћени од 2 до 4% у пролећним до 57% у летњим месецима, што је испод реалних могућности. У Програму развоја туризма општине Куршумлија 2003. године, извесна пажња је посвећена Луковској Бањи. Предвиђена је израда детаљног урбанистичког плана, осавремењавање комуналне инфраструктуре, проширење смештајних капацитета, изградња терена за спорт и рекреацију, пластеника за производњу поврћа и наставак хидрогеолошких истраживања.

Куршумлијска Бања

Сложена геолошка грађа Копаоника од значаја је за постанак Куршумлијске Бање која се налази у његовој југоисточној подгорини. Надморска висина бање је од 420 до 450 m. Због близине превоја Преполоц (876 m) на путу Куршумлија – Подујево, у прошлости је називана Преполачком Бањом. У народу су познати и називи Косаничка Бања и Чобан Бања. Састоји се од Доње Бање на дну котлине и Горње Бање, која се развила на присојној страни Бањске реке. Од Куршумлије је удаљена 11 km, пута Ниш – Приштина 14 km, Приштине 55 km, Ниша 76 km и Крушевца 81 km.

Термоминерални извори Куршумлијске Бање коришћени су за време Римљана, на шта указују остаци купатила, надгробни споменици и сребрни новац из III века. Претечу оближње Куршумлије представљало је римско насеље Ad Finis. На локацији бање постојала је мања насебина намењена болесним и повређеним. Овде је 1884. године

пронађен камен од белог мермера с уклесаним текстом посвећеним бањској нимфи, богињи лековитих вода.

За време средњег века бања се добро развијала, али су је Турци повремено пустошили и градили. Прву хемијску анализу воде извршио је Марко Леко 1890. године и утврдио да садржи калцијум, магнезијум, хлор, угљену киселину, силицијумову киселину, оксиде алуминијума и гвожђа. Вода 11 извора анализирана је 1902. године и утврђено да спада у алкално-киселе воде чија је температура 37,5 до 51,2°C.

Акционарско друштво за уређење бање основано је 1928. године. Указом краља Александра Карађорђевића од 18. јула 1929. године Куршумлијска Бања је проглашена опште корисним и лековитим народним добром. Тада је већ постојало купатило са минералном водом. Године 1949. изграђена је мала хидроелектрана, а 1950. озидано купатило за коришћење лековитог блата. Временом је уређен бањски парк и измештен пут Куршумлија – Приштина да би се очувао мир бањског комплекса.

За појаву извора лековите воде значајан је расед меридијанског правца. Вода је хидрокарбонатног типа, неутралне реакције и укупне минерализације 3,12 g/l. У гасном саставу доминира угљендиоксид. Садржај радиоактивних елемената је незнатан, а температура од 14 до 63°C. За воду Куршумлијске Бање карактеристичан је висок садржај карбоната, силиката, метаборне киселине, калијума, флуора и литијума, умерених садржаја калцијума, магнезијума и гвожђа и елемената који се јављају у траговима (олово, цинк, волфрам, ванадијум, калај, антимон, титан, сребро), што није случај са водама других бања Србије. Лековите компоненте чине фосфор, кобалт, стронцијум, цезијум, рубидијум, калијум и литијум. Најбољи резултати се постижу код лечења повреда и обољења локомоторног апарата, реуматизма, болести органа за дисање, дијабетиса, неуролошких поремећаја, болести метаболизма и малокрвности код деце. Медицинска служба у надлежности је Завода за превенцију, лечење и рехабилитацију Жубор, који се налази у истоименом хотелу, који је изграђен 1982. године. Хотел „Жубор“ има 240 лежаја. Године 2004. Куршумлијска Бања је имала 396 лежаја за потребе гостију.

Године 1939. регистровано је 1.240 посетилаца и 20.198 ноћења. После Другог светског рата највише посетилаца (8.571) било је 1984. године, а највише ноћења (83.858) 1990. године. Године рекордне посете и реализованих ноћења још увек нису достигнуте. Највећи проценат

искоришћености капацитета (56) забележен је 2003. године, а најмањи (9) 1965. године.

Програмом развоја туризма у Куршумлијској Бањи, који је презентирао 2003. године, предвиђено је опремање саобраћајница, реконструкција хотела „Жубор“, изградња спортских терена, уређење бунгаловског насеља, адаптација купатила, реконструкција вила „Југославија“ и „Милица“, доградња 150 нових лежаја, уређење базена и парковских површина. Предвиђене акције уважавају постојеће потенцијале термоминералних вода, разноврсност окружења, могућност развоја више врста туризма, продужење сезоне и боље коришћење постојећих смештајних и медицинских капацитета. На жалост, готово ништа од планираног дуго није реализовано, те је стање на терену, током неколико протеклих година, било веома лоше. Од 2010. године почиње оживљавање бање.

Пролом Бања

Пролом Бања стада у млађе, али добро посећене балнеолошке центре Србије. Налази се у ерозивном проширењу долине Проломске реке на надморској висини од 550 до 670 m, у југозападној Србији. Лако је приступачна са пута Прокупље – Приштина и туристички се валоризује заједно са осталим привлачностима у околини, међу којима се посебно истиче Ђавоља варош, скупина необичних земљаних остеоака са андезитским плочама на врховима. Због знатне надморске висине, уз балнеологију, значајна је и по ефектима климатотерапије, чему доприноси добро очувана природа непосредне околине.

Термоминерална вода Пролом Бање појављује се на местима укрштања три раседа. Постоје два разбијена изворишта и неколико бушотина, од којих је једна дубока 150 m и даје 2,5 l/s воде. Интересантно је да је после постављања хидрогеолошких бушотина 1981. и 1982. године пресушио природни извор чијом се водом напајало Ђурчићево купатило. Пресушио је и бањски извор чија се вода користила за испирање очију. Савремена каптажа извора лековите воде потиче из 1963. године. Температура бањске воде је 26 до 30°C. Припада индиферентним сумповитим хипотермама и сврстава се у вулканске воде са повећаним садржајем олова, сребра и ванадијума и малим количинама стронцијума, литијума и рубидијума.

Најбољи резултати се постижу код лечења бубрега, мокраћних канала, простате, стања после операције бубрега и мокраћних канала,

гастритиса, чира на желуцу и дванаестопалачном цреву, катара црева, каменца у жучној кеси, обољења коже, органа за варење, поремећаја метаболизма, ванзглобног реуматизма и болести периферних крвних судова. Вода се у терапијске сврхе користи пијењем и купањем, а примењују се и пелоидне облоге. Недалеко од бањског центра налази се пунионица стоне пијаће воде Пролом, која се продаје широм Србије.

Године 1962. у Пролом Бањи је регистровано 1.879 гостију, који су остварили 27.892 ноћења. Тада је само неколико приватних домаћинстава издавало собе гостима. Средином јула 1968. године за госте је отворен хотел „Радан“, назван тако по оближњој планини. Бањом управља предузеће „Планинка“ у чијим објектима има више од 440 лежаја намењених гостима. Годином изразито добре посећености и богатог пословања сматра се 1990. када је регистровано 15.188 туриста који су остварили 145.636 ноћења. Чини се да такав обим промета до данас није достигнут. То најбоље потврђују подаци да је 2000. године било само 8.496 туриста и 66.724 ноћења, што је мање од половине промета оствареног десет година раније. Стагнација броја туриста и ноћења из две претходне деценије, полако се смирује новим повећањем бањског промета почев од 2002. године.

Туристи и ноћења у Пролом Бањи

Година	Туристи	Ноћења
2000.	8.496	66.724
2001.	7.470	64.069
2002.	12.370	100.280
2003.	10.317	79.071
2004.	10.765	78.692
2005.	11.074	80.191
2006.	11.706	76.031
2007.	10.598	63.614
2008.	15.625	79.480

Интересантну књигу „Чудотворне воде Пролом Бање“ 1994. године објавили су географ др Миливоје Мађејка и туризмолог Радован М. Танасковић и њоме су на прави начин афирмисали овај балнеолошки центар, који се убраја у најпосећеније у широј подгорини Копаоника.

Др Стеван М. Станковић